

9. ČERVEN 1908: 42 SEDLÁKŮ Z ÚZEMÍ POLSKÉHO KRÁLOVSTVÍ VYRAZÍ VLAKEM DO ČECH A NA MORAVU. PRIMÁRNĚ MÍŘÍ DO PRAHY NA IMPOZANTNÍ PRŮMYSLOVOU VÝSTAVU POŘÁDANOU V RÁMCI OSLAV 60. VÝROČÍ KORUNOVACE FRANTIŠKA JOSEFA. PODÍVAJÍ SE VŠAK I NA ČESKÝ A MORAVSKÝ VENKOV. NA CESTÁCH NEJEN ČELÍ CIVILIZAČNÍM ROZDÍLŮM, ALE TAKÉ ZÍSKÁVAJÍ NOVÉ ORGANIZAČNÍ DOVEDNOSTI.

Teofil Kurczak

V roce 1908 jsem nedobrovolně pobýval u Krakova, za hranicemi Království, pryč od svého hospodářství a svých blízkých. Tudíž když jsem se dozvěděl, že královští rolníci odjedou do Čech, měl jsem velkou radost a pospíšil jsem jim naproti na krakovské nádraží. Proč bych se také neradoval, když jsem viděl, že mí bratři, polský selský lid, začínají cestovat, jdou za lepším životem a zajímají se, jak žijí, pracují a hospodaří jeho čeští příbuzní? A že si dokonce vyrazili na zájezd, aby se na vlastní oči přesvědčili, co a jak ti Češi dělají!

[...] Vyrazili jsme brzo ráno, abychom do Prahy stihli dorazit ve dne a hodně toho viděli i po cestě. Jede se totiž za vzděláním. Pokračujeme přes Trzební a Bohumín u pruských hranic, dále přes Dziedzice až do Ostravy, kde začíná Morava a krajina získává jiný ráz.

Tiskneme se všichni k oknům vagonu, průvodce* nám vše vysvětluje a upozorňuje nás na různé věci. Kam se podíváš, všude plochá pole, obilí se vlní jako moře. Rovné, jako podle pravítka [...]. Ne jako u nás: hory, údolí, rok- le, brázdy a bláta. Zde mají obilné lány od meze k mezi, jako by nožem uřízl, i hned zkraje rovné jako zeď. A takto vypadají celá pole. Jak by ve srovnání s nimi dopadly naše záhony, jež se u meze sotva kývou a jejichž vršky jsou spá- leny sluncem? Bída proti hojnosti! Ach, ty bído zaostalého polského rolníka! Kdy nás už také necháš na pokoji?!

* Maksymilian Malinowski, vlastním jménem Miłgaj (1860–1948) – aktivista lidového hnutí, redaktor časopisů *Zorza* a *Zaranie*, spolupodílel se na vzniku zemědělských škol v Otrębusech a Kruszniku.

Milčín

Na zírání máme vlastní oči, najdou se i dalekohledy, čímž si rozšíříme obzor a prohlédneme si i další okolí. Zíráme, stojí to totiž za to. Všechny cesty (téměř výlučně zpevněné silnice) a příkopy jsou osázeny ovocnými stromy! [...] Vesnice, které uvidíme zblízka na obzoru, jsou bílené a zděné, [...] domy s břidlicovými střechami. Zpočátku se nám nechce věřit, že by to byly vesnice: všude jen města, nuznou vesničku nebo dřevěnou chaloupku se slaměnou střechou aby pohledal...

V polích remízky, sem a tam menší chmelnice, patrně sedlácký majetek; místní sedláci pěstují chmel, zatímco jejich polští bratři mají za to, že si to mohou dovolit jen velcí agrárníci... Na polích lopuchy nenajdeš, i když by asi růst chtěly, osamělé kusy sem a tam vidět jsou. Bodláky by tu člověk nenašel ani v ovsí. I ječmen bez bodláků roste v rovných hustých lánech, klasy osinaté, jako hřebem rozčesané, rovné a krásné! Pokud se někde něco pěstuje, tak tam neroste nic dalšího, žádní nezvaní hosté, žádný plevel živiny z půdy nečerpá, jelikož místní půda díky vhodné údržbě byla parazitů dávno zbavena.

Vlak sviští do dálav. Náš vagon je pln veselého zmatku, sedíme totiž všichni pohromadě. [...] Uvidí-li někdo z nás sedláka se sekačkou sekat trávu, zvolá: „Hleďte!“ Další spatří parní pluh v provozu, a hned se dívají všichni, kdo mohou. Tu

TEOFIL KURCZAK (1877–1962) – rolník, filantrop, v období Druhé Polské republiky poslanec Poslanecké sněmovny za lidovecké strany PSL Wyzwolenie a PSL Piast (1919–22). Společenským původem sedlák, většinu svého života prožil v obci Ostrów u Łowicze, kde řídil statek s desetihektarovými pozemky. Vychodil tři třídy obecné školy, jinak se vzdělával na vlastní pěst. Před první světovou válkou spolupracoval s komunitou pokrokových varšavských intelektuálů, publikoval v časopisech *Zorza*, *Zaranie* a *Siewba*. V souvislosti s podporou školní stávky byl v roce 1907 zatčen a vězněn ve varšavské Cytadele, následně donucen k exilu z Polského království do Haliče. Po návratu se podílel na vzniku Łowického sdružení rolníků (1909) a hasičského sboru v mazovském Ostrowě (1910).

a tam uvidíme do pluhů zapražené krávy, což si poznamenáme... Škarpy železničních náspů jsou osety směsí jílku a jetele, napadne nás, že se tu nic nenechává osudu a divoké přírodě, ba naopak, všude je patrný vliv lidské mysli a ruky. A kolik z toho člověk i výtěží!

[...] Konečně dorazíme na vlakové nádraží zlaté Prahy, hlavního českého města. Zde nás uvítá Antoška* s manželem a dceruškou [...]. Spolu s Antoškou dorazí i Stanislav Forman, tajemník Slovanského klubu, jakož i Jaroslav Rozvoda, vřelý přítel polského národa, čilý příznivec česko-polského porozumění, dále česká divadelní umělkyně Slavínská**, srdečná a hodná žena, která Poláky nejednou podpořila. A další. Zasybou nás květinami, zdraví nás, až nám samým dojetím tečou slzy. Plačíc, srdečně se objímáme a naši hostitelé nám oznámí, že ubytování máme díky panu Formanovi zajištěno. [...]

Další den ráno přijdou [...] a zvolají: „Hurá do práce! Jde se na výstavu!“ Výstavní výbor nám všem nabídl vstup zdarma... A tak půjdeme. Projdeme městem, přes most na druhý břeh Vltavy, na kopec obklopený stromy a řadami vysokých činžovních domů. [...] U vchodu nás jménem výstavního výboru pozdraví František Hlaváček, tajemník výstavy; pozdraví nás bratrsky a projeví radost, že polští rolníci jeho vlast poprvé navštívili v tak hojném počtu. [...]

Po čtvrt hodině [...] vyrazíme navštívit výstavu českého průmyslu. [...] Tato výstava je jako celé město. Domy jako paláce, vše krásné, stylové, vystavené dle moderních, starořeckých nebo egyptských vzorů. Jedna z budov, jakási pivnice, je ve tvaru velkého slona, jehož vnitřností sestoupíte dolů, abyste si mohli dát pivo.

Každé průmyslové oddělení má svou vlastní budovu. Co zde najdeme? Velké plány Prahy a jejich nemocničních zařízení. Každé město má své zvláštní oddělení, kde uvidíte, jaké má školy, nemocnice, špitály, zdravotnická zařízení, průmyslové budovy, továrny! V oddělení strojů hluk a ruch, zrovna je zprovoznili. Uvidíme stroje, které napájí různá dílenská zařízení na strojní výrobu obuvi. Jinde drkotají tiskařské lisy, které samy volí písmo a skládají jej do rádků. Uvidíme jednotlivé díly námořních lodí a téměř celá plavidla.

FOT. RUDOLF BRUNER-DVORÁK / ZE SBÍRKY PAVLA SCHEJDELA

← Praha, červen 1908. Pivnice na Jubilejní výstavě obchodní a živnostenské komory

Ty si prohlédneme se zvláštním zájmem: sedlák, který neputoval do Ameriky, je totiž nikdy předtím nemohl vidět. Dále uvidíme vozidla a železniční vozy, vše mistrně provedené. Nadto různé vodní turbíny, hlavně železné, jejichž chod je plynulejší a spotřeba vody mnohem nižší než u našich mlýnských kol... Stačí se na to podívat a točí se z toho člověku hlava. „Jak to?“ zeptáme se, „toto všechno vyrábějí české ruce?“ Jistě, dozvíme se, že téměř vše vyrábí Češi. Pracují a vytváří tak bohatství své země. Vyrábí nejen pro vlastní spotřebu, ale také posílají do ciziny. [...]

K zhlédnutí této výstavy bychom potřebovali celý týden, nikoliv jeden den [...]. Procházel jsem [...] mezi odděleními a o své zemi jsme si nezdědky s lítostí mysleli: proč toto vše nemůžeme mít i my, nešťastníci?

Navštívili jsme i oddělení zemědělské techniky. To nás zajímalo. Zkoumali jsme cukrovarnická zařízení, cukrovarnictví je totiž v Čechách velmi rozšířené. [...] Češi chtěli návštěvníkům na vlastní oči ukázat, jak probíhá sběr a zpracování cukrové řepy. V údolí zřídili celou vesnici obklopenou skálami, nad ní ve skálách plantáž cukrové řepy určené ke zpracování nebo na osivo. [...] Zaujal nás obzvlášť sběr semen; u nás se do toho

drobní zemědělci ani nepouštějí. Říkají si, že je to pro ně až příliš náročné. U nás se tedy cukrová řepa na osivo pěstuje pouze na velkostatkách nebo se semena dováží ze zahraničí anebo se také velké plochy zemědělské půdy pachtují zahraničním obchodníkům, kteří si řepu na osivo pěstují sami, často i s výpomocí místních, nikoliv však k jejich finančnímu prospěchu. Umíme to tedy dělat, neumíme pouze řídit celý proces, nejsme si vědomi, co máme dělat a jak, neradi přemýšlíme... Zatímco v Čechách si řepu na osivo pěstují sedláci sami! Ženy posekanou nať postaví do „panáků“, muži ji pak po uschnutí svezou na jedno místo a vymlátí... To vše zhlédneme na modelu, kde nám přijde, že jsme přímo na poli mezi živými lidmi, které pozorujeme při práci...

Stejně je tomu s pěstováním chmele. [...] Moravské roviny jsou posety chmelnicemi a na výstavě zhlédneme jejich živoucí obraz, s živými keři a věrohodně zobrazenými dělníky. [...] Velké množství chmele vyváží Češi do ciziny: do Ruska, do Nizozemí a do Anglie. Dokáží vyrábět tolik, aby stačilo i na vývoz, čímž jejich země bohatne. My to zatím neumíme. [...]

Ejhle, co na této výstavě nevidíme?! Uvidíme výrobu čistého alkoholu, kterému se zde

* Antonina Smišková, roz. Pelda (1858–1934) – aktivistka lidového hnutí, učitelka, překladatelka a autorka vzdělávacích brožur.

** Jindřiška Slavínská (1843–1908) – populární herečka Národního divadla.

říká líh. Nejde přece o lihovary, které vyrábí jedy a parazitují na tuposti nebo nevědomosti temného lidu; zaujalo nás, že v Čechách stále existuje několik lihovarů v rukou rolnických spolků. Bylo nám vysvětleno, že líh se vyrábí hlavně jako strojní palivo a na vývoz do zahraničí.

No opravdu, snad by sedláci nevydělávali výrobou jedů, které otravují jejich vlastní bratry, ostatní sedláky...

[...] Pan Hlaváček [...] nás pozve na skromnou večeři do České chalupy. Jedná se o věrnou kopii českého sedláckého statku podle starobylého vzoru, který vymyslel selský lid sám. Sedneme si ke stolu. Po jídle má Hlaváček uvítací projev k polským bratrům na české půdě, přímo v jejím srdci, zlaté Praze. Mluví česky, rozumíme mu však dobře. Řeční mimo jiné o tom, že mezi Poláky a Čechy musí panovat soudržnost, máme totiž odjakživa společného strašlivého nepřítele, a to Němce. [...]

V Praze se máme blaze a příjemně. Hodně se toho naučíme. Potkáme mnoho moudrých lidí, kteří nám na speciálně pořádaných schůzkách vysvětlí mnoho věcí. Ctihodný pan Rozvoda nás v obsažné a strhující řeči seznámí s aktivitami různých českých spolků, obzvláště s hnutím místních lidovců, kteří si říkají „agrárníci“ a sestávají ze všech vrstev českého selského lidu, rolníků, samostatných hospodářů. Tento spolek je dnes velmi vlivný a počítají s ním všechny ostatní spolky. [...] Že se český lid dostal k moci, je přirozená věc: je ze všech vrstev nejpočetnější a v jeho uvědoměném, osvěceném rozumu držíme nevyčerpatelná síla. [...]

Z Prahy odjedeme v neděli v poledne, již kolem 16. hodiny jsme v Kolíně [...] a spolu s milovanou Antoškou pěšky, jako apoštolové, putujeme do Lošan. Jdeme krásnou, pevnou, obloukovitou silnicí a zpíváme naše polské písně [...]. Silnice bez výmolů, jiná než u nás nebo v Haliči, osazena jabloněmi, slivoněmi a dozrávajícími třešněmi. Je horko, člověk by si rád dal nějakou bobuli, aby zahnal žízeň, a tak pokukuje po třešních, přece to však nejde, jen tak si něco utrhout. I když se u nás říká, že vše, co potkáš cestou, je nepřítel [...].

„Bože můj,“ řeknu si, „jak jsou ti Češi šťastní! U silnic mají ovocné stromy, nikdo je neláme, neničí, nikdo si ani neotrhá ovoce, zatímco u nás? – Panebože!“

Někdy člověk ovoce neuhlídá ani ve vlastní zahradě. V loňském roce u nás u Łowicze, v obci Strugienice vesničtí výrostci málem umlátili hospodáře, který hlídal svou zahradu. Postřelili ho z brokovnice, byť sami byli vesničtí chlapi, selští synkové, kteří by mohli a měli mít vlastní zahradu; místo aby utráceli za kořalku, mohli by si koupit ovoce, aby nemuseli vztahovali ruku na cizí jmění.

[...] Konečně dorazíme do Lošan. U vstupu do vesnice se nás ujme pan starosta Josef Balatje s několika sedláky. Doprovází ho pan Mašín, který nás uvítá těmito slovy: „Jsem rád, že jsem se dožil chvíle, kdy mám tu čest v naší vesnici přijmout první návštěvu drobných zemědělců z Polska. Uvědomujeme si, že je pro vás velmi obtížné získat nějaké vědomosti z oblasti zemědělství a ostatních, proto se s vámi, milí rolníci, rádi podělíme o vše, co víme [...]“

Náš průvodce panu Mašínovi vzápětí vysvětlí, co nás vede do Čech. „Zemědělské školy, na kterých bychom se mohli vzdělávat, u nás nejsou, stejně tak nemáme vzorové statky, spolky ani sdružení. Přijeli jsme tedy za vámi, milí čeští bratři, jelikož vy máte vše, co nám chybí, máte jiné podmínky a jinak vypadá i vaše práce. Přijeli jsme se seznámit s tím, čeho jste dosáhli díky vzdělávání a sdružování se. Přijeli jsme také proto, aby se polský národ s českým národem blíže seznámil a navázal sourozenecký vztah. Zdar Čechům!“

[...] Vesnice na nás udělá velký dojem, domy má totiž zděné, některé dokonce vícepodlažní, čisté, na první pohled zámožné. Pan Mašín nás odvede k sobě domů. A tam: hospodářská zařízení, která se u nás jen tak nevidí ani na velkostatech. Na náš dotaz odpoví, že vlastní 90 jiter půdy. V kravině 32 vzrostlých bíločervených krav, 3 kusy dobytka na výkrm, 17 telat a 4 roky starý býk. V kočárovně dva menší povozy a bryčka, ve stájích 4 vzrostlí tažní koně. A to vše na pouhých 90 jitrech*! Nenasytně si to vše prohlédneme a pořad se vyptáváme. Mašín nám sdělí, že chová dobytek na výkrm, jelikož se to vyplatí, že býka prodal za 380 rublů, že na obilí má elektrickou mlátičku, na elektrický pohon je také pumpa, která čerpá vodu do nádrže v horní části špejcharu, odkud pak dále teče do kuchyně, kravína, stáje a chlívků. Dále nám řekne, že mu jeho statek nese

FOT. Z ČASOPISU „ZARANIE“ Č. 2/1908 / KNIHOVNA VARSÁVSKÉ UNIVERZITY

↑ Praha, červen 1908. Účastníci zájezdu

24 tisíc korun (kolem 10 tisíc rublů) ročního obratu, z čehož čistý zisk dělá 6 tisíc ročně*.

Visíme mu na rtech a přiznáváme si v duchu, že to dává smysl: i sám dobytek, tak vzrostlý, pěkný a četný přece musí nést! Který z nás by na 90 jitrech dokázal uživit tolik krásných hospodářských zvířat? [...]

Myslíme na to cestou k Mašínově domu, kde stojí jeho manželka – inteligentní, na první pohled vzdělaná, velmi příjemná a srdečná žena [...]. Všichni ji pozdravíme stiskem ruky, v Čechách se totiž ženy na ruku nelíbají. Když rovnost, tak rovnost! Mašínovi nás pozvou domů.

„No to je teda!“ řekneme si, když vstoupíme do české chalupy. Světla a čistá kuchyň, na zdech obklady, kolem plotny mosazné zábradlí, které se leskne čistotou a člověk by se v něm mohl prohlédnout jako v zrcadle. Postavit tuto kuchyň vedle kuchyně na polských velkostatech... i ty by se mohly stydět. Odebereme se na pokoje. A jsou to

pokoje v pravém slova smyslu: klid, pořádek, čisto, nikde stopa prachu, natož bahna. Veškerá vybava se čistotou až leskne. Na postelích vzorované přehozy, stejný ubrus na stole, u stolu pěkné židle s polstrovanými sedáky; natřené podlahy [...] se vzorovanými běhouny [...]. V bytě žádné mouchy, jednak kvůli pořádku a čistotě, jednak žádné krmivo pro dobytek se doma nepřipravuje. [...]

Po návštěvě v domě půjdeme do obecní elektrárny. Jedná se o budovu, kterou si lošanští postavili z obecních prostředků. Zde se nachází stroje na výrobu elektřiny, která napájí osvětlení, mlátičky a všechny zemědělské stroje na zdejších statech.

Budova elektrárny není velká. Vejdeme dovnitř. V jedné části stojí parní stroj na výrobu elektřiny, v druhé zařízení k sběru vyrobené energie. Zařízení je to důvtipné, jelikož motor je v provozu pouze, než vytvoří dostatečné zásoby elektřiny, což je vidět na dalších přístrojích. [...] Elektřinou

* Jitro – kolem 0,56 hektaru.

* Pro srovnání: průměrná výše odměn středních úředníků ve státní správě Ruského impéria činila tenkrát 300 až 1000 rublů ročně.

FOT. ZE SBÍRKY MUZEA FOTOGRAFIE „ŠEČIL A VOŠEČEK“

↑ Bozejovice, 1910. Škrobárna

je zásobován každý byt, petrolej se zde nepoužívá, místní tedy neznají saze: ani ve svých plících, ani na zdech. Elektrickými svítkami je osvětlený každý dvůr. [...] A tak to tady vypadá! Tak daleko dovedla drobné české zeměděle osvěta a pochopení, že největší síla dřívě v moudré a solidární soudržnosti, která slouží obecnému blahu. [...] Moudré společnosti si dávají za cíl, aby se všem dařilo stejně dobře.

Je to nejen o osvětlení. Na elektrický pohon mají i mlátičky. Stačí napojit stroje na hlavní rozvodnu a mlátičky se točí samy, jako by je napájel čert sám, zatímco ve skutečnosti jde o přírodní sílu.

Čtenář si teď určitě řekne: „Jak bohatí musí být Češi, když si vesnice dovolí zařízení za deset tisíc rublů?“

Již jsem se zmínil, že Lošany k tomu dospěly díky půjčkám, spláceným sedláky [...]. Ti vystoupili nikoliv jako jednotlivci, kteří si chtějí dovolit drahé zbytečnosti, ale jako pečliví a sporní hospodáři. Elektrický pohon a osvětlení je nakonec stojí méně než špinavý petrolej a koňský pohon.

[...] Poté se půjdeme podívat na dvouhektarové hospodářství. Jeho majitel vlastní tři krávy, každá v hodnotě 200 rublů. Koně nemá, oře a sklízí s pomocí krav. Nezaprahává je však do barbarských jeh, jako je tomu u nás i na některých velkostatech, má totiž pro své krávy chomouty jako pro koně, akorát lehčí, s podložkami, upínané na hrudi, [...] čili pro zvíře pohodlné. [...] Ukáže nám dvě prasata, krásně udržovaná, a menší, ač úhlednou zahrádku sousedící s hnojníkem. Řekne, že je toho hnoje škoda, že by ho byl měl odvézt na pole, nestihl však vše zařídit včas. Teď vyzdí jímku a z ní bude močůvku vozit na pole. Právě tak si Češi váží hnojůvky: ví, že jde o nejlepší hnojivo na světě, tekuté zlato, které by mělo vždy skončit na poli. „A jak se s ní plýtvá u nás,“ říkám si v duchu... Kolik hnojůvky přijde nazmar v příkopech, zatímco si sedláci stěžují na nedostatek! [...]

Navštívíme i vesnickou školu. Dvoupodlažní, pohodlná budova. A hle! Lošany čítají 287 obyvatel, místní základní škola má tři třídy, přičemž každá třída má vlastní místnost. Ve škole vyučují tři

učitelé. A ty pomůcky pro žáky! [...] Mají i model těla v průřezu s odnímatelnými vnitřními orgány, aby se děti mohly seznámit s anatómií člověka.

Vrátíme se do Kolína, odkud vyrazíme do Sán. [...] Když se blížíme k vesnici, znovu si klade me otázku: je to vskutku vesnice, nebo městečko? Je tak krásné a čisté. Zděné domky ve dvou řadách na obou stranách silnice, spojené štíty nebo ploty, také zděnými; u silnice dvě řady stromů, hotová alej. Cesta zpevněná jako silnice, u cesty sloupy elektrického vedení, které převádí elektřinu k osvětlení. Uprostřed vesnice kostel, na jejím druhém konci Riegrův „lidový dům“ [...]

U prvního domu potkáme nějakého staršího, usměvavého člověka; je patrné, že je mu na duši veselo. [...] Vezmeme ho s sebou a honem do vesnice!

Je to vskutku obdivuhodné. Riegrův dům je jako šperk: malý, krásný a vevnitř je tak čisto a na pohled příjemně, že sem čeští sedláci určitě chtějí chodit na přednášky. Právě proto by přece vystaven [...] I ty, bratře, o tom přemýšlej! Obci není líto utratit několik tisíc za prostor pro vzdělávání dospělých. Moudrý je ten, kdo se učí celý život.

Právě to nás napadne, když se díváme na Riegrův dům. Hned za domem je kůlna na družstevní nářadí a stroje. Spatříme dvě mlátičky na elektrický pohon impozantních rozměrů [...]. Dále dva secí stroje pro řádkový výsev, dva žací stroje, čističku obilí, plečku, různé přístroje: to vše si za drobný poplatek mohou vypůjčit místní zemědělci.

Vedle, na druhé straně prostorného dvoru, stojí vysoká dvoupodlažní budova, což je sušárna na cikorku. [...] Zarazí nás to. Sedláci, drobní zemědělci, vynaložením společných sil a společných peněz jako družstvo řídí tak velký podnik – a postaví si tak velkou továrnu? Chodíme po této sušárně, po všech podlažích a říkáme si: „Chytří čeští sedláci, kapitalista či bohatý velkostatkář si na ně nemohou, to oni jsou tady pány [...]. Pospolitost – tím je člověk mocný a bohatý!“ [...]

U nás občas někdo něco založí, nějaký spolek, nějaký bídný krámek s pepřem, solí a petrolejem – ale i to čert vezme. A zde: velké továrny, elektrárny a podobné velké podniky. A všechny fungují. Dle mého názoru, z několika důvodů. První je, že u nás jsou sedláci většinou nevzdělaní a nechápou, že poctivá, rozvážná a vytrvalá práce lidí v družstvech a spolcích má stejný, ne-li větší význam pro pospolitost než úmorná

práce jednotlivce v poli. [...] V Čechách [...] rolníci vyznávají myšlenku, že je potřeba jít vpřed a vytvářet, spolupracovat, vynaložit všechny síly pro růst spolku za všech okolností a prostřednictvím veškerých svých aktivit. [...] Vesnice Sány má vlastní spořitelnu podle Raiffeisenova vzoru. Ředitelem a jediným zaměstnancem této spořitelny je postarší učitel místní vesnické školy. [...] Vedení je zde na místě, jednou týdně se sejde na hodinu nebo alespoň půl, jednomu přiznají půjčku, druhému zamítnou, učitel si poznamená, co je potřeba, zabere to tak hodinu, dvě. Bere za to kolem 80 rublů ročně a spořitelna má [...] přes 24 tisíc rublů obratu.

U nás tomu bývá dost jinak. Od byrokratů jsme odpozorovali tolik byrokracie, že naše spořitelny často nenabízejí nic jiného, než je právě byrokracie. Stačí, že daná spořitelna má 12 tisíc obratu a hned si platí nejen účetního, ale i zapisovatele, i vedení si častokrát dopřává tučnou odměnu. [...]

Musím vám také, milí bratři, sdělit, že v Sánech mají obchod s metrovým textilem a místního fotografa, který se živí výhradně svým povoláním, je tedy patrné, že se zdejší sedláci a jejich děti s oblibou nechávají fotografovat, mohou si to dovolit a cítí takovou potřebu.

Již se chystáme z vesnice odejít, když vtom někdo z nás u domu spatří poštovní schránku... [...] Zastavíme a prohlédneme si tuto schránku jako nějakou podivnost, určitě si náš český průvodce říká: „Co na tom ti Poláci vidí, vždyť je to jen poštovní schránka!“ Možná se nám v duchu i posmívá? Nám však k smíchu není. Divíme se, že poštovní schránky mají i na venkově.

Určitě víš, bratře, že si pro dopisy a noviny musíš chodit na poštu, kde ti je nepředají a místo toho je přepošlou na obecní úřad, kde k nim různí zvědavci čuchají a tvoje noviny muchlají a vrátí ti je, kdy se jim zlíbí. Ledaže dobře vycházíš se strážníkem, občas s ním zajdeš na „jedno“ nebo mu namastíš kapsu, a to 5 až 10 kopéjek za kus novin. Zde, milý bratře, ti poštovní úřad vše doveze přímo do vesnice, a co chceš poslat do světa, hodíš do schránky, kde to vyzvedne poštovní kurýr a odveze nebo odešle na zadanou adresu.

To, že na polském venkově nejsou poštovní služby, význačně brzdí jeho vývoj. Kdyby jim pošta zprostředkovala pohodlné spojení se světem, lidé si více píší, a hlavně odebírají a čtou noviny, jinými slovy, více se učí a vzdělávají. [...]

Ze Sán se kolem 16:00 hodin vrátíme do Kolína. Z nádraží půjdeme rovnou do hotelu [...]. Musíme tu přespat, náš průvodce si totiž přál, abychom se toho v Čechách naučili co nejvíce, a požádal starostu, abychom viděli zdejší školu. [...] A tak půjdeme. Zdvornilý, ochotný ředitel nás nejprve odvede do školy, kterou řídí. Jedná se o „městskou“ školu. Znamená to, že tam docházejí žáci, kteří již vychodili základní školu a teď ve výuce pokračují, mimo jiné se učí řemeslu a obchodu. Tyto školy jsou oddělené pro dívky a pro chlapce. [...]

Škola [...] zaměstnává deset až dvacet učitelů, má prostorné vyučovací třídy a naučné sbírky k výuce fyziky, chemie apod. Spatříme i dílny pro zámečníky a truhláře, jakož i krásnou knihovnu a velké množství obrazových pomůcek, které mladému člověku pomohou porozumět probírané látce. Tato škola je jako palác [...]. Ředitel, který nás provádí, oznámí, že má přes 140 žáků, kteří den co den docházejí nebo vlakem dojíždějí z okolních vesnic (vzdálených i 14 verst). Který z otců si nemůže dovolit nechat kluka na statku, pošle ho do této „městské“ školy a tímto způsobem, za nízké náklady – tyto školy jsou totiž zdarma – synkovi zajistí vzdělání i obživu. [...]

Projedeme kolem dvou gymnázií a kolem dívčích škol, je jich tady hodně. Zeptáme se našeho ctěného průvodce, kolik má Kolín obyvatel.

„Kolem 17 tisíc,“ zazní odpověď.

„A kolik je zde celkem učitelů?“

„V souhrnu: v lidových a městských školách, v gymnáziích a dívčích školách máme 160 vyučujících.“

Nyní se pan Malinowski zeptá našeho druha, pana Koczary, který žije u Pułtusk, kolik má toto město obyvatel a kolik učitelů. Ukáže se, že i Pułtusk má téměř 17 tisíc obyvatel, tedy stejně jako Kolín, kolik má však vyučujících? Na mužském a ženském gymnáziu a na základní škole – celkem 18! [...]

V nevesele zádumčivé náladě [...] se za naším průvodcem odebereme do vedlejších ulic, abychom dorazili k místnímu družstevnímu špejcharu, skladu a tak zvanému hospodářskému družstvu. O českých družstvech jsme si toho načítli hodně [...]. Nyní jsme se na ně měli podívat na vlastní oči. [...] Jeho vedoucí nám poskytl veškeré informace.

„Naše družstvo,“ sdělil, „je tvořeno drobnými rolníky z celého Kolínska. Bylo založeno v

roce 1897. Tehdy se sdružilo 51 zemědělců. [...] Rozhodli se, že členské vklady nebudou nikterak velké [...]. Jakmile sedláci založí spolek, prohlašují tím, že ručí společně svým jménem, v celku nebo do určité částky. Spořitelny, továrny a sklady samozřejmě rády půjčují na pojištění takového závazku, proto kolínské družstvo má k dispozici nejen zboží, ale také hotovost. Hned v prvním roce [...] jsme měli 112.422 korun obratu a tisíc korun čistého zisku. Byl to však teprve první rok. Poté se zvětšila jak členská základna, tak obrat. Loni (1907) jsme čítali 1434 členů [...]. Finanční obrat za loňský rok činil 1.368.706 korun, tedy 545,5 tisíc rublů.“

Přiznávám, že když jsem slyšel tato čísla a uvědomil si, jaký obrat na pár druhích zboží zvládli udělat drobní zemědělci jen z nejbližšího okolí Kolína, nemohl jsem tomu věřit. Ačkoliv obří špejchar a vše, co jsme na vlastní oči shlédli ve skladu: superfosfát, kainit, kukuřice, makovice, sušená melasa a další, vše úhledně uschované v pytlích, jednoznačně nasvědčovalo, že je to pravda. [...]

Nejde jen o to, že zdejší drobní rolníci nakupují pro družstvo napřímo, bez zprostředkovatelů, ale také obdrží zboží v zaručené kvalitě. V loňském roce vedení společnosti vyzkoušelo 113 vzorků syntetických hnojiv. [...] Zneužití ani podvod ze strany prodávajícího nezjistili v jediném případě. Ano! Družstvo jako odběratel není přece nutný sedlák, co si od obchodníka objedná leda tak pytlíček popela [...]. Anebo [...] třeba úvény a půjčky. U nás drobný zemědělec musí platit hotově i za syntetické hnojivo nebo osivo, nikdo ho totiž nezná a nezaručí se za něj. Majitel velkostatku u nás na půjčku častokrát dosáhne, zejména pokud je členem Zemědělského spolku [Towarzystwo Rolnicze], [...], drobný zemědělec však musí platit hotově a pokud na to nemá, tak mu nezbyvá než půdu zanedbávat. [...]

Takto vedení spolků pracuje ku společnému prospěchu drobných zemědělců, nikoliv proto, aby si selský lid sjednalo pro volbu ředitele na poslance... Když přijede do skladu, místní sedlák před nikým neohýbá krk ani se nikomu nepoklonkuje, o líbání na ruku ani nemluvě, každý mu poctivě poslouží, poradí a pomůže, protože svůj k svěmu... Tento způsob práce přináší prospěch celému národu. Je mi do pláče, když si vzpomenu, že se u nás spolky a družstva sice zakládají, slouží však všem, jen ne rolníkům. [...]

↑ Škola v Miličíně

Další den ráno nepříjde nikdo z nás pozdě, všichni se včas dostavíme na železniční nádraží. Dáme si horké mléko a pár housek a hurá do vlaku! Mašina zapíská, kola zaduní a jede se... tentokrát do Olomouce, až na Moravu. [...]

Krásné a čisté město, neméně [...] na každém kroku potkáte německy mluvící vojáky, na ulici a v obchodech tedy převládá němčina. [...]

Konečně dojedeme na vyškovské nádraží; zde nás čeká statný, veselý a srdečně k nám Polákům nakloněný Zdeněk Gajer, ředitel místní zemědělské školy pro syny drobných rolníků. [...] Vyškov je nejen na Moravě; i my v pułtuském okrese máme svůj Wyszków nad Bugiem. [...] Nicméně místní Vyškov v ničem nepřipomíná ten náš! U nás: špína, stokou tečou smradlavé nečistoty, v postranních uličkách, předsíních, obchodech a krámcích nakyslý smrad útočí na kolemjdoucí... A zde? Čisto, splašky tečou podzemními kanály jako ve Varšavě, jelikož ani hlavní město našší gubernie nemá kanalizaci. Všechny ulice jsou

osvětleny plynovými lampami, tu a tam v okně svítí elektrická lampa... Domy, některé i pětipodlažní, mají velká okna a čistounké, vymalované chodby... Zkrátka, všude bije do očí vzorný pořádek civilizovaného světa, zatímco naše městečka jsou hotový obraz bídy a utrpení, nedbalosti a marastu, ve kterém si to užívá snad jenom dobytek. Vyškov na Moravě má přitom jen šest tisíc obyvatel [...].

U vstupu do města nás zarazí výhled na impozantní, mohutnou rohovou budovu. Říkáme si, že snad jde o sídlo nějaké velké banky nebo o jakási neobyčejně pěkná kasárna, nebo třeba monopolní úřad... Gajer však sdělí: „Pánové! Naše město Vyškov si za půjčené peníze vystavilo tuto »městskou« školu.“ [...]

Slyšíc to, při pohledu na tuto budovu jsme jen nevěřícně zírali. Obec s pouhými šesti tisíci obyvateli si troufla na takovou školu pro své děti! A nejen to! Ještě více nás překvapí, když nám Gajer ukáže další velkou rohovou budovu a sdělí:

→ Náměstí ve Vyškově
(na Moravě), 1911

„Naše město Vyškov a rolníci z nejbližšího okolí zde pro své děti založili osmileté gymnázium a společným úsilím postavili tento dům.“ [...]

Nediv se tedy, bratře, že kultura na Moravě vzkvétá. [...]

Ráno po snídani [...] z Vyškova vyrazíme na venkov. [...] Zvlněná krajina. Všude krásný ječmen, již posetý. Vše si prohlížíme. Všimneme si, že zde nepoužívají jiný způsob setby než řádkový. [...] Narazíme i na kousky pole, které nebylo možné zorat, nýbrž ručně zřít, a přesně to bylo s prospěchem učiněno. Tomu říkám hospodárnost a pracovitost! Zřejmě i proto zde mají chleba dostatek. Cesty jsou málokdy osazeny ovocnými stromy, i z toho lidé čerpají výnosy.

Konečně dorazíme k první vesnici – Křižanovicím. [...] Začnou jakési pustiny, jámy, holiny... Nepříjemně nás to zarazí. Jak to? Zde, na Moravě, nechávají takové rokliny a úhory ležet ladem? Není jich však moc. Dorazíme ke krásnému ovocnému sadu, stromy vysázené do vzorných pravidelných řád, mezi jednotlivými stromy tak

30 loktů. A pod stromy bujarý jetel, tu a tam brambory nebo políčko řepy. Celé toto pole působí nezvykle příjemně [...]. Vystoupáme na vrcholek a pan Gajer začne vyprávět:

„Pánové! Před pěti lety jsme tu měli stejnou pustinu a roklo, jaké jste zahlédli u tamté vesnice. Křižanovičtí sedláci si však řekli, že s tím skončují [...]. A tak jsme na té nevyužitě půdě založili sad [...]. Měli jsme spoustu neobdělávané obecní půdy, která nám nic nenesla. Nyní je tomu jinak. V letošním roce jen ze stromů čekáme několik set korun výnosů. Jetel, řepa a brambory nám poskytnou dokonalé krmivo pro zvířata, a tím i další peněžité příjmy. Řepu prodáváme již několik let a našetřili jsme díky tomu tolik, že si pořídíme družstevního býka a ještě nám něco zbude. Jetele je tolik, že stačí na krmivo pro býčka, dále za vydělané peníze koupíme oves a zaplatíme službu. A tak z bývalého úhory máme hotový výdělek, který bude rok od roka vyšší. Stačí i na knihovnu nebo městské hasiče!“

[...]

Stáli jsme tam [...] a rozhlíželi se po krajině, která kdysi ležela ladem a na které je dnes impozantní ovocný sad a pole. Hluboce jsme se nad tím zamysleli... Křižanovičtí zemědělci (a je jich celkem šestnáct) společným úsilím proměnili nevyužitou půdu ve vysoce výnosná udržovaná pole. Tak to vyjde na jeden rozvážný čin. Druhý je, že společný majetek stále slouží společnému prospěchu všech, který přináší pokrok do obecního hospodářství jako celku. Nesnaží se tedy – jako nějakí hrubí a hloupí chamtivci – za každou cenu vyrvat nějaké osobní prospěchy a výnosy ze společného majetku. Jinak než u nás, kde se pachtovné nebo poplatek za lov všichni snaží ukořistit do vlastní kapsy, aby je pak propili nebo si v nejlepším případě uložili do pokladničky jako straky, které si do díry schovávají ukořistěné tretky...

Vydáme se za vedoucím, aby nám podrobně vysvětlil zařízení špejcharu. Zastavíme se u menšího stroje, na kterém zkouší vzorky obilí. Zajímá nás to, postavíme jsme se tedy kolem vedoucího a ten nám vypráví, že když sem sedlák doveze

obilí, například ječmen, vezmou si z něj 10 liber na zkoušku a na tomto stroji vyhodnotí, kolik obilí první, druhé a třetí kvality daný vzorek obsahuje. [...]

Teprve tam, kde je rolník v rámci družstev a spolků výrobcem a prodejcem, může být i pro sebe samotného spravedlivým plátcem. [...]

Z družstevního špejcharu se odebereme navštívit [...] městskou školu [...]. Provádí nás pan František Vrtílek, hlavní kontrolor místní spořitelny. [...] Ukáže nám všechny třídy, které připomínají spíše síně v palácích nejbohatších vládců. Vysvětlí nám, že onen bohatý vládce je obec Vyškov, že je to právě obec, kdo přispěl na školu pro své děti a nechal vystavět tento palác s jeho krásnými třídami osvětlenými elektrinou a vytápěnými ústředním topením, se šatnami pro žáky, s hernami pro případ ošklivého počasí, se sály pro vědecké sbírky a kuchyněmi pro žáky z venkova... Tato budova stála 420 tisíc korun (168 tisíc rublů). Prostředky si město půjčilo [...] s 4,5% úrokem a půjčku bude splácet dalších 50 let. Rodiče za takovou dobu splátky téměř neucítí a děti mají školu k dispozici ihned... A našel se nikdo, kdo by řekl: „Já děti nemám, a tak platit nebudu!“ Jeden za všechny, všichni za jednoho, takto si zde navzájem pomáhají! Vyšší kulturní úroveň z místních vykořenila úzkoprsé a hloupé sobectví.

Následně [...] navštívíme soukromé osmileté gymnasium, kde se momentálně učí 232 studentů. [...] Zde máme příležitost podívat se na... sluneční skvrny! Učitel fyziky nám ukáže velký dalekohled a povídá: „Pokud vás to zajímá, půjdeme na dvorek a tímto dalekohledem se podíváme na sluneční skvrny. Večer se pak podíváme na hvězdy.“

U nás v Polsku – kde by se na takovéto věci mohl podívat obyčejný sedlák? A v malém městečku Vyškov na Moravě mají mládež i dospělí k dispozici veškeré vzdělávací pomůcky, aby se mohli obdivovat mocné přírodě.

Ještě bych ti, milý bratře, měl povědět o spořitelně, s jejíž hlavním kontrolorem, panem Vrtílkem, jsme se seznámili. Nejde o ledajakou spořitelnu. V roce 1907 měla téměř 17 milionů korun (tedy 7 milionů rublů) obratu. [...] Kdopak ji řídí? [...] Do vedení a dozorčí rady patří hospodáři, sedláci, rolníci a starostové [...], teprve zaměstnaní úředníci jsou odborníci a sčítači, kteří ručí kaucí... Tak tomu je, milí bratři, tam kde je sedlák vzdělaný, je i občanem své země! [...]

Kdo se vydává na Moravu, aby se podíval na stav sedláckých statků, měl by zajet i do Kroměříže, kde jsou soustředěny vědecké ústavy, které z drobného zemědělce dělají samostatného, rozvázného, vědoucího hospodáře. [...] Tyto školy nevzdělávají správce, zapisovatele ani drobné úředníky, ale právě drobné zemědělce.

[...] Zastavíme se v Kroměříži, městě srovnatelných rozměrů jako naše Łowicz [...]. Půjdemě kousek za město, kde uvidíme komplex několika impozantních vícepodlažních budov.

– Toto jsou právě naše zemědělské školy pro drobné rolníky, sdělí Gajer. – Zemědělská škola pro syny sedláků, hospodyňská škola pro dcery a máselnická škola.

[...] Nejprve navštívíme máselnickou a sýrařskou školu.

[...] Je pro nás zajímavé a poučné, že pokud dnes chcete provozovat sýrařství jako výnosnou činnost, sýry musíte nejen vyrábět, ale také nechat správně fermentovat. [...] Každý bochník sýra leží ve zvláštním, těsně uzamykatelném oddílu, ve vhodné teplotě. Těsné uzamčení je zásadní, aby bakterie z jednoho kmenu neměly přístup k ostatním a nekazily jejich fermentační vlastnosti. V máselnickém i sýrařském odvětví [...] je to velmi důležité. My o tom však zatím nemáme ani tušení! [...]

Když návštěva skončí [...], vydáme se do jakési jídelny na rohu a rovnou si sedneme. Zasloužili jsme si to.

Pan Gajer [...] hodí minci do hudebního automatu a ten nám vyhrává napřed národní českou píseň Hej, Slované, poté nějaké další. Ozve se i gramofon; vyhrává nám různé písně, pak začne řečnit – opravdu, stroj promluví lidskou řečí, a to chytře – aby člověk byl rozumný, poctivý, aby se sdužoval, a nakonec aby podpořil Ústřední matiči školskou. A nakonec: „Kdo skrblí na národních cílech, toho čeští velikáni [...] – Palacký, Rieger, Havlíček a další na onom světě shodí do pekel, tomu budou hrom a peklo!“ řeční gramofon.

„Jak moudrý je český národ,“ říkáme si, „na každém kroku, i když se baví, připomíná si o povinnostech vůči vlasti a celému národu. A jakou národní solidaritu pěstuje!“

[...] S radostí nastoupíme zpět do vlaku a vydáme se do další vesnice – Říkovice. Jsme zvědaví!

Jedeme, vesele spolu hovoříme nebo zpíváme polsky a prohlížíme si pole a lidi, kteří sklízají a svážejí jetel.

→ Čeští sedláci při melioračních pracích

FOT. ZE SBÍRKY DAGMAR ŠÍPOVÉ / MUZEUM FOTOGRAFIE „ŠECITL A VOŠEČEK“

„Toť Boží Tělo, svátek,“ namítneš, „proč by dnes měli pracovat na poli?“ Nicméně, pracovali. Dopoledne jsou Češi v kostele a po mši, pokud je potřeba, jdou pracovat, aby sklizeň kvůli svátku nepřišla nazmar. [...]

Říkovičtí sedláci ví, že jsme k nim přijeli za vzděláním. Ukáží nám tedy vše, co by pro nás mohlo být přínosné. A skutečně nám mohou nabídnout [...] něco pro nás mimořádného a velkého.

Co na polském venkově děláme my, když říčka nebo potok při tání ledu na jaře zaplaví a zničí lány? Pláčeme, stěžujeme si na „skutky Boží“, avšak pohromu mlčky snášíme; když shnije úroda, když voda v polích vytvoří průlomky a jámy, za touto pohromou vidíme pouze živel, nikoliv svá

pochybení... Když každé jaro voda vystoupá ze zanesených příkopů a zaplaví pole a louky, také viníme jen ji, nikoliv sebe. Toto je však běžné jen a pouze u nás, mezi českými a moravskými zemědělci je tomu jinak.

Hned za Říkovicemi teče malá říčka. Je tak rozmarná, že když přijde jaro a hladina stoupne, pro okolní pole a místní hospodáře je to hotová pohroma: zničí minimálně několik desítek jiter půdy. Tato vesnice v tom není ojedinělá. Říkovičtí rolníci si rozmary místní říčky dlouho nechali líbit, až jí nakonec řekli dost. Domluvili se s vesnicemi, které trpěly stejnými záplavami a [...] rozhodli se říčku v celém toku upravit a postavit hráze. Zde není od slov k činům daleko. A tak

[...] si pozvali inženýra, který vypracoval plány a rozpočet. Nákladem dvou a půl milionu korun regulovali celý říční tok, kde bylo potřeba, tam řečiště narovnali, kde bylo příliš mělké, tam jej prohloubili, postavili hráze a kvalitní betonové mosty [...]. Hráze na obou stranách mají tak čtyři lokty! Na hrázích vysázeli dvě řady ovocných stromů, teď už je voda nepoškodí... [...] Když se na to zeptáme, starosta odpoví:

„Veškeré náklady na stavební práce zohledněné v rozpočtu na regulaci říčky jsme po poradě se sedláky z vesnic podél toku rozdělili do tří částí. Na jednu třetinu částky jsme se složili všichni [...] a vybrali jsme ji jako daň z každého jitra zaplaveného pole. Svou část splácíme v ročních splátkách.

[...] Druhou třetinu jsme vyjednali jako nevratnou půjčku od zemského sněmu v Brně; proto přece platíme zemské daně, abychom z nich v případě potřeby i něco měli. Poslední třetinu [...] jsme si vymohli na Říšské radě ze státních daní. Proto odvádíme peníze do Vídně (tedy do říšské vlády), abychom mohli zažádat o podporu, když to bude nutné. Samozřejmě žádnou z půjček, ani zemskou, ani říšskou, vracet nebudeme. Přispěním ke zlepšení stavu zemědělství získá říšská a zemská vláda vyšší výběr daní od majetnějších obyvatel a kvalitnější půda přinese větší sklizně, což také přispěje k hmotným zásobám země.“ [...]

Po vskutku náročné návštěvě se konečně vydáme do hostince na jídlo. [...]

Promluví Gajer, i v několika z nás se zrodí potřeba podělit se o srdečný projev o potřebě svornosti národů, zejména těch spřízněných jako Poláci a Češi. Řekneme, že je to poprvé, co se polský národ seznamuje s českým a ať je to k oboustrannému prospěchu.

Tyto projevy pokračují a jsou čím dál srdečnější. Máme radost, že se oba národy přátelí. Vznikne nová, pro polského sedláka zcela nová myšlenka, že se musí sdružovat a sjednocovat nejen v rámci jedné vesnice, obce či země, ale i s ostatními národy. Tato jednotnost, založená na vzájemné přízni a podpoře, je ve shodě s učením Ježíše Krista a vyplývá z potřeb dnešní doby. [...]

Do Přerova ze Říkovic přijedeme před západem slunce. [...] Po hodinovém odpočinku a večeři v jídelně půjdeme spát, abychom zítra hned ráno odjeli do Příkazy, které tvoří poslední bod naší cesty po Moravě. [...]

Místní železniční nádraží stojí trochu mimo vesnici a vzhledem k tomu, že několik z našich, včetně Gajera, odjelo [...] pozdějším vlakem, sedneme jsme si do příkopu a [...] porozhlédneme se po polích a hospodářských plodinách. [...]

Konečně se dočkáme příjezdu vlaku a celou hromadou vyrazíme do vesnice. [...] Nekouká z ní chudoba, nýbrž dostatek. Lidé zde bydlí v důstojných podmínkách, v prostorných, pohodlných bytech. Spatříme poštovní úřad, a dokonce telegraf, vedle pak radnici, tedy [...] úřad starosty obce. [...]

Hned u příkazské radnice se nachází hostinec. Vstoupíme [...].

Vše si rychle prohlédneme, zatímco se Gajer radí se ředitelem místního chovatelského družstva [...]. Nakonec řekne: „Pánové, zve nás k sobě pan František Kropil, místní hospodář.“ [...]

Kropil – mohutný, silný chlap, číší z něj blahobyt. Velmi zdvořile nám otevře na dvůr a pozve dále. [...] Napřed půjdeme do kravína. [...] Krávy má krásné, jejich kůže se leskne, pohled mají laskavý a radostný, od lidí, i když jsme tam větší skupinou, se nestraní. [...]

Ve stájích najdeme čtyři koně... mohutní, tažní, na silných svalnatých nohou, ne jako u nás jen štíhlí a jemní kříženci s araby. [...] Práce s takovými koňmi půdě prospěje.

Ze stájí půjdeme do chléva [...]. Stěny vepřina jsou čisté a bělené, podlaha a příčky betonové. V kotcích potkáme tři prasnice, dva krmníky a dvacet jedna mladých prasat. Takové prasnice jsem ještě v životě neviděl, i když jsem toho viděl mnoho. [...] Jsou až děsivě veliké! V chlívků je kohout s vodou, kterou se každý den pro větší čistotu důkladně omývá podlaha a kotce. I prasata se jednou týdně vykoupu a vydrhnou rýžovým kartáčem. Ano, bratře! [...]

Hospodář nás pozve k sobě domů. Služba právě obědvá ve dvoře, venku, pro větší chlad. U stolu sedí všichni pohromadě, včetně hospodyně [...]. Po schodech vyjdeme nahoru, kde si nejprve všimneme komory na oděvy pro službu. Mají jich dostatek – a nikterak nuzné. Dále vstoupíme do velké komory pod střechou. Zde se nachází nádrž na vodu, kterou zespoda nahoru tlačí a nasává elektrické čerpadlo. Následně voda z nádrže proudí potrubím do kuchyně, kravína a vepřina. Další kohout je ve dvoře, pro případ požáru.

Vedle nádrže na vodu uvidíme... vanu. Čili obyvatelé tohoto domu se nekoupou jen jednou do roka a v řece, ale pravidelně podle možnosti, jednou týdně, nejméně jednou měsíčně. Doma mají vlastní vanu! Kdy to konečně uvidíme i v naší drahé, milované zemi, mezi bratrským selským lidem?! Tu si povzdechnu a všimnu si, že to udělají i moji soupeřníci [...].

Uprostřed této komory stojí šrotovník. Kropil na kolo nasadí pás, drátem spojí kolo s elektrickým napájením, kolo se dá do pohybu a začne mlít. Hospodář stojí jako pán a zkrocené blesky melou...

Vedle spatříme nějaký drobný, hluboko zazděný přístroj. „Co je to?“ zeptáme se. Na to hospodář nandá na kolo tohoto přístroje další pás, spojí ho s elektrickým drátem, něco zavrčí a silně křupne. Vrhne se blíže, abychom se na to podívali. Zjistíme, že tam Kropil hodil trochu kostí, které ozubený stroj semlel téměř na kaši.

„Na co to je?“ zeptáme se.

„Dáváme to slepicím“ odpoví Kropil.

Přikývneme. [...]

Jsme z toho pozorování a prohlížení unavení [...], a tak [...] se vydáme do hostince na jídlo.

Na cestách, zejména pokud vypadají jako ta, kterou teď absolvujeme, žije člověk trochu jinak než doma. Je hbitější, přemýšlí rychleji a snaží se vytěžit každý okamžik. [...] Než nám naservírují oběd, vrhnou se někteří z nás na své zápisníky, aby si poznamenali, co pozoruhodného spatřili a mohli o tom doma vyprávět, zatímco ostatní píší dopisy [...]. Určitě mnoho z nás dopis manželce, bratrovi nebo otci začne slovy: „Většina zdejších sedláků má krásný dobytek a prasata!“ Příznávám, že tentokrát dopis nepiši, jen si dělám poznámky, Malinowski mně totiž neustále na ucho opakuje: „Teofili, všechno si piš, budeš se z toho muset detailně vyzpovídat svým bratrům!“ Povinnost je to sice těžká, ale příjemná... píší tedy. [...]

Sedneme si ke stolům, abychom se najedli. Naservírují nám [...] výborný guláš. Jídlo přímo vymeteme z talířů, přikusujeme k tomu chleba a zapijeme pivem, i když se někteří z nás piva raději vzdají a popíjejí vodu, pro zdraví. Mají pravdu.

Ani u jídla nepřestaneme hovořit. Řešíme, jak je to možné, že i na vesnici, jako jsou Příkazy, ne jeden, ne několik, ale všichni, celá společnost včetně žen svorně usiluje o lepší zemědělství a společné hospodaření? [...]

„Podívejte se,“ ozve se někdo z našich [...], „podívejte se na tu hromadu novin na zdi. Podívejte se, kolik místní čtou a co všechno čtou. Všichni se učí a vzdělávají, čtením získávají pochopení pro společenské otázky a povědomí o tom, co a jak dělat. A dělají to! Všichni čtou, čte i prostý lid! Nejsou tu hloupí mudrlanti, chybí tu mezí tvrdohlavost. Lidé si netroufnou popírat očividné výhody dobrých skutků, tu samozřejmě pravdu, která se u nás popírá všude.“ [...]

Schyluje se k večeru. Blíží se čas odjezdu vlaku, začneme se tudíž chystat na cestu. Shromáždíme se [...] na rozloučenou se sedláky a se statečným Gajerem. Nyní se všichni vydáme domů a Gajer zpátky do Vyškova. [...]

Nasedneme do vozu. Vlak se rozjede. Máváme sedlákův čepicemi a posíláme pozdrav: „Nazdar! Na shledanou!“ Mávají nám zpět.

Vlak uhání a my jsme smutnější a smutnější. Museli jsme se přece rozloučit, a také jsme

příjemně strávili těch 12 dnů na cestách, na které vždy budeme s radostí vzpomínat. [...]

Po cestě uvažujeme o všem, co jsme viděli a co nás čeká na místě, v naší zemi. Dává se do nás sklíčenost... Může se to vůbec změnit k lepšímu? Žijme naději, nesvěšujme ruce.

Někteří z nás jedou přes Trzební rovnou do Varšavy, [...] zatímco já se jako exulant vracím do Krakova [...].

Ve stanici Osvětim z vozu zahlédneme mnoho námezdních dělníků z Haliče, s ranci, vyhublých a mizerně oblečených, kteří tudy putují na Západ za prací.

I Češi jezdí do zahraničí za prací, nikoliv však jako námezdní dělníci a levná pracovní síla, ale jako odborní řemeslníci nebo tovární mistři.

A to je velký rozdíl!

VYBRAL A K TISKU PŘIPRAVIL
Jakub Jakubaszek

Z POLSKÉHO JAZYKA PŘELOŽILA
Hanna Marciniak

ZDROJ: *Pierwsza wycieczka włościan polskich do Czech i na Morawy w r. 1908-ym.* Varšava 1909.

Za připomenutí vzpomínek Teofila Kurczaka redakce časopisu Karta děkuje Adamu Lutogiewskému.

Jakub
Jakubaszek

Myšlenku, která stála za naučnou cestou drobných polských zemědělců do ciziny, nelze pochopit, aniž bychom blíže prozkoumali samotný koncept výstav, které se pořádaly v 19. století. Malé a velké, zemědělské a průmyslové, celosvětové a místní: tyto výstavy byly projevem hospodářské moci koloniálních impérií, zobrazovaly probíhající technický a společenský pokrok, nabízely prostor pro propagaci zboží a značek a také pro navázání obchodních vztahů a vzdělání. První z velkých, tzv. světových výstav byla otevřena v roce 1851 v Londýně, ve speciálně pro tyto účely navrženém Křišťálovém paláci.

Začátkem 20. století se výstavy konaly víceméně pravidelně a téměř v každém větším městě, často i na venkově. Nabízely pohled na moderní, nezřídka

prototypické nástroje a zařízení, a také na hospodářská zvířata nebo tematické dějepisné či etnografické expozice.

Stejný charakter měly návštěvy na tzv. ukázkových či vzorových statcích, které nabízely ta nejúspěšnější a nejúčinnější řešení považovaná za natolik prospěšná a užitečná, že by si zasloužila opakování.

V roce 1903 se skupina zemědělců z Polského království vydá na cestu do Dánska. Za tímto podnikem stojí zemědělská sekce (Sekcja Rolna) varšavského oddílu Spolku pro podporu ruského průmyslu a obchodu (Towarzystwo Popierania Rosyjskiego Przemysłu i Handlu). Tato organizace, založená v roce 1890, byla po téměř třiceti letech první legální instituce sdružující vlastníky zemědělských statků a půdy v Polském království. Cílem zájezdu bylo co nejkomplexnější seznámení se systémem dánského zemědělství, jehož dominantní postavení v rámci státní ekonomiky a hospodářská úspornost musely průkopníkům zemědělských reforem v Polském království, vedeným v duchu moderního kapitalismu, připadat obzvlášť lákavé. Zájezd do Dánska vyústil mnoha přednáškami uspořádanými účastníky po návratu. Tyto přednášky následně vyšly ve sborníku *Stosunki rolnicze w Danii* (Zemědělské poměry v Dánsku, Varšava 1906).

Pět let na to, 9. června 1908 čtyřicet sedláků z Polského království (včetně 33 drobných rolníků) vyrazí vlakem do Čech a na Moravu. Doprovází je Maksymilian Malinowski, redaktor nového pokrokového lidového časopisu *Zaranie* (Jitřenka), který svou obsahovou strategii přizpůsobil myšlence osamostatnění sedláků a zemědělců. Podnětem pro zahraniční cestu byla impozantní (30 velkých výstavních pavilonů a 130 menších objektů na ploše zhruba 7 kilometrů čtverečních) výstava pořádaná Obchodní a průmyslovou komorou v Praze, zahájená 14. května 1908. Výstava proběhla v souvislosti se 60. výročí korunovace Františka Josefa, byla určitou politickou manifestací českého obrozeneckého hnutí a získala meziná-

rodní publicitu. Počet návštěvníků z polských zemí se odhadoval na 9 až 10 tisíc.

První cesta polských sedláků po Čechách a Moravě trvala dvanáct dnů. Zájezd byl ve srovnání s finančními možnostmi drobného zemědělce poměrně nákladný, poplatek činil 35 rublů. Zájemce nabírala varšavská redakce časopisu *Zaranie*, která také na jeho stránkách opakovaně informovala o plánované cestě a nabádala k účasti. Redakce odpovídala za logistickou stránku akce, vyřizovala pasy, zajistila ubytování a dopravu, naplánovala rozvrh. V Krakově se k účastníkům připojil Teofil Kurczak, majitel desetihektarového statku u Łowicze, který v Haliči pobýval v politickém exilu.

Cesta do Čech a na Moravu plnila nejen informativní, ale také formativní úlohu. Komunita soustředěná kolem časopisu *Zaranie* (prvního pokrokového titulu pro lid) kladla velký důraz na rozšiřování myšlenkových obzorů polských sedláků. Stejně důležitý byl postoj, který bychom dnes nazvali občanskou angažovaností, spočívající v rozvoji sebeuvědomění a sebeurčení a v zapojení zemědělců do veřejného dění, samozřejmě v rámci aktivit povolených obyvatelům ruského carství, i kdyby se to mělo omezit na psaní dopisů reflektujících společenské poměry na polském venkově.

I přes veškerá omezení ze strany preventivní cenzury tisk dlouhodobě nahrazoval veřejné dění. Vzhledem ke katastrofálnímu stavu veřejného školství poskytoval základní vzdělání a šířil praktické dovednosti. V počátcích 20. století byl gramotný jen každý třetí obyvatel Polského království. V roce 1913, kdy počet obyvatel dosáhl 13 milionů, existovalo pouze 4,6 tisíc státních základních (jedno nebo dvouletých) a přes 800 soukromých základních škol. V přepočtu na 1000 obyvatel školu navštěvovalo pouze 25 dětí. Chyběly družiny, studovny, knihovny, kurzy, přednášky. V důsledku revolučních událostí v období 1905–1907 se situace samozřejmě změnila (vznikly například Matice školská a Ústřední zemědělský spolek), nicméně sociál-

ní a ekonomické následky feudalismu, ukončeného až v roce 1864 rolnickou reformou a zrušením poddanství, nešly jednoduše vyhladit.

Vztahovalo se to mimo jiné na poměry mezi drobnými sedláky a velkostatkáři. Vzájemná nedůvěra byla na jednu stranu opodstatněná, na druhou však ve vzájemných vztazích převládaly nespravedlivé stereotypy – obyvatelé vesnic byli vnímáni jako temní a pověřčiví, a když se jim naskytly podmínky pro zlepšení jejich hmotné situace, jako někdo z podstaty chamtivý, sobecký a malicherný. Stejný stereotyp platil i v kontextu podnikavosti jednotlivců a skupin či sdružení, přičemž se téměř zcela opomíjely ekonomické pohyby těchto dvou jevů.

Poznatky z cesty do Dánska dost dobře odpovídaly názorům pokrokové městské a venkovské inteligence. Otázka kroužků, spolků a zemědělských družstev, vnímaných jako nástroj společenského vzestupu a ekonomického a společenského pokroku (i v národně obrozenecké podobě) se na začátku 20. století dočkala četných kvalitních zpracování v dobové literatuře. O to těžší je přijmout výsledky srovnání skutečného postavení obou společností: dánské (ale také české či švýcarské) a polské v rámci Ruského impéria. První výrobní zemědělská družstva Dánsku a v Čechách či na Moravě vznikly již v 80. letech 19. století. První zemědělský spolek v Polském království byl založen v roce 1899, nicméně zanikl ihned po vyhlášení říjnového manifestu 1905, kdy z Petrohradu přišla vlna represivní vnitřní politiky. Do roku 1905 vzniku nových spolků a družstev bránily hlavně politické poměry v zemi. I později se relativně často opakovala situace, kdy spolky a družstva pod záminkou společné práce sloužily pouze individuálním zájmům velkostatkářů.

Polští sedláci při návštěvě průmyslové výstavy v Praze a následně českého a moravského venkova neustále čelili kognitivní disonanci, a to hned dvojitě. To, co spatřili na vlastní oči, potvrzovalo

civilizační propast mezi dvěma sousedními zeměmi, jejichž kulturní dědictví se nezdá vzájemně nikterak vzdálené. Zároveň to, co viděli, nebylo dílem jednotlivce, nýbrž celé generace a několika desítek let společného úsilí. Mnoho zcela zásadních problémů venkova v Polském království zůstávalo nevyřešených. Stále nebyla vyřešená otázka služebnosti, tedy nároku drobných rolníků na užívání lesů a pastvin ve vlastnictví velkostatků. Více než polovina zemědělské půdy vlastněné rolníky měla uspořádání šachovnice, které komplikovalo efektivní pěstování, ne-li mu zcela bránilo. Průměrný statek činil 6,5 hektaru půdy. Každý čtvrtý měřil pod 2 hektary. Zemědělská kultura byla na nízké úrovni, extenzivní a podfinancovaná vzhledem k chybějícím institucím, které by poskytovaly dlouhodobé a krátkodobé půjčky.

Nedovyvinutá a neefektivní školská soustava komplikovala odborné vzdělávání dětí, čehož následkem bylo další štěpení už beztak rozdrobených zemědělských majetků. I zemědělství bylo podfinancované: celková hodnota státní podpory pro Polské království v roce 1909 činila 31,5 tisíc rublů, o čtyři roky později 285 tisíc; na každý rubl investovaný v ruské části bývalého Polska připadalo v přepočtu 5 rublů poskytnutých německou vládou ve Východním Prusku. Nizká efektivita zemědělství v kombinaci s mizernou silniční a železniční infrastrukturou fungovala jako bludný kruh: zatímco na západ od hranic Království venkov procházel masivní elektrifikací, v královeckém tisku si člověk mohl přečíst spíše varovné články o tom, že se to nevyplatí.

I přes nepříznivé okolnosti a prostředí byla sedlácká samospráva stále běžnější a efektivnější. Postupně také proběhla skutečná emancipace selského lidu. Cestopis Teofile Kurczaka ze zájezdu do Čech a na Moravu původně vyšel v časopise *Zaranie*. Svým důvtipným rozhodnutím poskytnout prostému sedlákovu z Království prostor v časopise jej redaktor Malinowski povýšil na plnohodnotného zahraničního dopisovatele,

který využívá etablovaný, tradiční časopisecký žánr, dříve vyhrazený pro intelektuály a vzdělané velkostatkáře. Nejenže bojoval se zaostalostí polského lidu, ale také poskytl možnost veřejně se vyjádřit jednomu z jeho mluvčích. Kurczak psal především pro lidového čtenáře, a právě na něj se ve svém textu primárně obrací.

Jakub Jakubaszek

(nar. 1986) – kulturolog, vystudoval Ústav pro polskou kulturu Varšavské univerzity. Momentálně pracuje na disertaci zasvěcené sociálnímu imagináriu venkovské inteligence v Polském království na přelomu 19. a 20. století.

Text vznikl v rámci projektu „První zájezd polských sedláků do Čech a na Moravu v roce 1908 – publikace cestopisu v polském a českém jazyce“, realizovaného v rámci veřejného úkolu „Česko-polské fórum pro sbližování společností, prohloubení spolupráce a dobrého sousedství 2019“.

Veřejný úkol byl spolufinancován Ministerstvem zahraničních věcí Polské republiky v rámci soutěže „Česko-polské fórum“ 2019. Tato publikace vyjadřuje výhradně názory jejích autorů a nelze ji ztotožňovat s oficiálními postoji Ministerstva zahraničních věcí Polské republiky.

PROJEKTOVÝ PARTNER

_pant

Občanské sdružení PANT

↑ Beroun, kolem 1890